

ONS: PROPIEDAD - ADMINISTRACIÓN - VECIÑOS "INTERPRETACIÓN DALGÚNS DOCUMENTOS" (I)

Por: Celestino Pardellas de Blas

INTRODUCCIÓN

O tema da **propiedade** persegue á Illa de Ons dende que saíron á luz os primeiros documentos escritos alá polo ano 899.

Ao longo dos séculos xorden cambios na propiedade, foro, conflitos xurídicos, vendas, expropiacións, cambios de xestores ou de administración,... e, dende hai douscentos anos, existe un problema veciñal que chega ata hoxe, conflito ao que ningunha **administración** foi quen de buscar solucións axeitadas, que foran perfectamente documentadas e, sobre todo, legais.

Os actuais **veciños** son a "cabeza de turco" do mal facer dos políticos e da administración en xeral pois, os seus devanceiros, chegaron a Ons como traballadores e ata posibles propietarios nalgúns casos; logo pasaron a ser arrendatarios; máis tarde os consideran colonos; despois expropiados e, dende hai 68 anos, están en situación de indefinición, é dicir, son o que a administración ou políticos lle conveña que sexan.

Hai documentos que poden acreditar todo isto, vou a intentar poñer ao alcance de quen lle interese algúns deles que o testemuñan, ou polo menos, así o interpreto eu.

PRIMEIROS DATOS SOBRE A PROPIEDAD

Ata o ano 1954, non tiñamos ningún traballo exclusivo, minimamente documentado, sobre a Illa de Ons. Neste ano Salustiano Portela Pazos¹, saca á luz a primeira publicación que fala sobre Ons dende un punto de vista documental.

Anteriormente, só contabamos cos datos etnográficos que Álvaro das Casas² publicaba na revista Nós sobre o observado,

na súa estancia de 10 días na Illa (do 13 ao 23 de xuño de 1932), xunto ao seu amigo o fareiro Antón Bruno. Neste pequeno traballo, Álvaro das Casas, é capaz de relatar o mundo social, espiritual e festivo desta comunidade nuns anos que, sen a axuda dunha persoa ben relacionada na Illa, non sería capaz de realizar por ser unha comunidade moi pechada cara ao que xurdira do exterior do seu illado mundo.

Atopámonos no ano 1954 e é, sen ter en conta pequenas notas xeográficas, algunha reportaxe,..., e ren máis, cando xorde un investigador que realiza un primeiro traballo a modo de apuntes sobre Ons, baseado na documentación na que previamente pescudara. Neses apuntes afirma: **"Alfonso III, el Magno, con motivo de la solemne consagración del templo catedralicio compostelano, que él había mandado edificar en torno al sepulcro romano del Apóstol Santiago, en sustitución del de Alfonso II, el Casto, y al cual personalmente asistió el 1 de mayo del año 899, hizo donación perpetua al Cabildo, entre otras más, de la <<isla Aones>> (Ons), con la iglesia de San Martín..."**

Salustiano, parece ser que despois foi confirmada esa doazón por privilexios de Ordoño II (911), Ramiro II (932) e Afonso V (1019) datos

sacados do: **"Tumbo A, fols. 21 y 22. <<...et insulas de Vllia as Mineum infra mare...ordinamus... omnia...permaneant integra,intemerata et firma.>>.**

Estamos entón ante o primeiro dato sobre a propiedade da Illa de Ons, que non é posto en cuestión ata o ano 2007 cando Xosé M. Pereira Fernández³, conta que: **"No ano 899, Alfonso III, xunto a outras illas, doa a de Ons ao Apóstolo Santiago, máis en concreto ao seu altar, non**

Edificio do Archivo Histórico Diocesano.
Santiago de Compostela

¹ Salustiano Portela Pazos. "Apuntes para la Historia de la Isla de Ons". Cuadernos de Estudios Gallegos. Tomo XXVII. Santiago de Compostela 1954.

² Álvaro das Casas. "A Illa de Ons". Revista Nós. Tomo 11. Santiago de Compostela 1934.

³ Xosé Manuel Pereira Fernández. "A propiedade da Illa de Ons: Unha aproximación de urxencia". Revista AUNIOS nº12. Páxs. 2-6. 2007, segundo a información que lle indicou Fernando López Alsina.

aparecendo en ningunha pasaxe do documento o termo cabido, canónigo ou canónica...e nos documentos de 911, 932 e 1039 onde se clarexan os dereitos da Igrexa de Santiago sobre as súas posesións..., tampouco aparece neses documentos a máis mínima referencia aos termos cabido, canónigo nin canónica...”.

Polo citado, xa fora dun xeito ou doutro, o certo é que a Illa de Ons chegou o século XVI pertencía ao arcebispado.

Aquí, como xa se tocou noutro número desta revista⁴, habería que investigar máis profundamente sobre estas doazóns e se un feudo perpetuo pode, nalgún outro momento, pasar a outras mans e en que condicións, xa que pode estar repercutindo na problemática propiedade actual.

DOS SÉCULOS XVI ao XIX

Hai dúbidas sobre si Ons estivo habitada anteriormente a este século, o que si é seguro é que, de estalo, sufriu un sen fin de incursións marítimas como a do danés Ulfo, os sarracenos,..., polo que supoñemos tivo que ser deshabitada en numerosas ocasións, quedando despoboad a mediados do século XVI. Tampouco hai que esquecerse das palabras de Hipólito de Sa, cando fala de que a partires do século XV monxes ermitáns retirábanse ás soidades das illas. O que si, segundo as Visitas Pastorais Ons no século XVI era un ente poboacional consolidado como parroquia.

Salustiano Portela narra que: “... en los comienzos del siglo XVI, la señorial casa de Montenegro considerábase dueña de la mencionada isla... por un <convenio verbal> fechado en día 23 de septiembre del año 1520... según el cual Pedro Carnero... aceptó, en división de herencia, la cuarta parte de la isla de Ons...”.

Con respecto a esta posesión moitas dúbidas deberían existir sobre a súa legalidade xa que se viron obrigados a realizar unha <concordia> no ano 1562. Segundo o Foro no que Xosé M. Pereira pescudou no Arquivo Diocesano de Santiago de Compostela (AHDSC), os irmáns Luís de Montenegro e Antonio Sarmiento de Montenegro asinan unha concordia onde: “...argumentan que tiñan e posuían a illa de Ons usando da súa xurisdicción civil e criminal, ao tempo que se aproveitaban dos froitos producidos e rendas xeradas como antes o fixeran o seu pai Paio Sorred, o seu avó Lopo Montenegro e o seu bisavó Tristán de Montenegro...”.

Na mesma documentación contan as diferenzas que tiveran co arcebispo, e que xa non querían seguir con esas loitas e declaraban: “...ser todo ello y aber sido senpre de la dicha Sancta Yglesia de señor Santiago e perlados que della an sido y de su mesa Arçobispal”. Chegando

tamén a dicir que: “... no caso de que algún dereito puidera pertencerlles renunciaban ao mesmo, cedéndoo e traspasándoo < en la dicha Sancta Yglesia de señor Santiago y en dicho ylustísimo señor Arçobispo y en sus subçesores perlados que da la dicha sancta Yglesia fueren dende agora para en todo tienpo de siempre jamas>”.

Sen embargo, dous días despois Sebastián Carrizo no nome do Prelado en virtude do poder que lle dá o arcebispo concedeu en <feudo perpetuo> a Illa de Ons a don Antonio Sarmiento de Montenegro, recoñecendo este que a propiedade da Illa e do arcebispo. Tamén se comprometían a pagar todos os anos a cantidade de dez ducados.

Aquí temos unha situación clara. Pola documentación consultada e exposta con todo luxo de detalles polos investigadores Salustiano Portela Pazos e Xosé Manuel Pereira Fernández, o **PROPIETARIO** da Illa de Ons é o **ARCEBISPADO**, a **familia Montenegro** está como **FOREIRA** e que esta situación vai durar sen ningún problema aparente, ou polo menos sen saír á luz, ata principios do século XIX.

Antes de entrar a analizar o sucedido a partires do século XIX convén sacar algúns parágrafos contidos no susodito: “Foro Zenso perpetuo de la Ysla de Ons con sus casas, casares, jurisdicción zivil y criminal toda circundada de mar a favor de Antonio Sarmiento Montenegro por renta de diez ducados”, xa que contén datos moi interesantes, pois o foro inclúe algunhas cláusulas que, de non ser cumpridas, de novo a Illa de Ons recaería sobre o Arcebispo.

As preguntas xorden a oito: ¿Serían cumpridas esas cláusulas antes do ano 1810 en que xorde de novo conflito entre o Arcebispo e os herdeiros da foreira familia

⁴ Celestino Pardellas de Blas. “A propiedade da Illa de Ons. O cabido catedralicio”. Aunios nº 7. Paxs 2003

⁵ Datos sacados da Revista Aunios nº 12. Xosé Manuel Pereira Fernández “A propiedade da Illa de Ons...”. AHDSC, Fondo Xeral, Bens e rendas..., marzo 1.7.15(57),fs.168rº.-172rº.

Montenegro? E se despois dese ano (1810) non foron cumpridas Sería legal todo o sucedido posteriormente con ese foro? ¿A día de hoxe, podería o Arcebispo reclamar como propia a Illa de Ons?...

Nun apartado do foro dise: **“Yten quel dicho Antonio Sarmiento y sus subçesores sean obligados a pagar los diez ducados y a conplir todas las condiciones deste feuro e las personas que en su nombre usaren la dicha jurdiçion en la dicha Ysla Dons conque si por alguno dellos se dejare de conplir alguna de las condiciones conque se conçede al dicho Antonio Sarmiento y a sus subçesores caia en comiso y pierda el dicho feudo...”**

Queda claro neste apartado do foro que os sucesores de Antonio Sarmiento deberían cumprir todas as condicións que nel constan e de non facelo perderían dito feudo. Dende 1562 ata 1810. Cumpríranse as condicións do foro?.

Importante o que, noutro apartado di: **“... yten con condiçion quel dicho Antonio Sarmiento (179vº.)ni ninguno de sus herederos nin subçesores no puedan bender trocar nin henajenar ni traspasar la dicha Ysla Dons ni parte alguna della ni en hella poner bender ni asentar ni consentir nengun trebuto sebidumbre ni pension alguna a ninguna persona ... ni ypotecarlo por ninguna bia ... nin darlo en dote ni arras del muger ni a tutela de menores ...”**.

De tal apartado do foro entendemos que só os sucesores de Antonio Sarmiento Montenegro tiñan dereito a gozar dese foro e de non ser así, terían que devolvelo ao Arcebispo.

Polo exposto sería interesante pescudar entre a documentación existente si houbo falta nos pagos ou se se cometeu algunha irregularidade entre os anos 1562 – 1810.

SEculo XIX

Comenta Salustiano Portela que é a partires de este século **“...cuando comienza lo que podemos denominar segunda etapa de la relación de estos apuntes históricos⁶”** e para esta exigua interpretación de documentos tamén, pois vai ser a partir do ano 1810 cando a Illa de Ons

se poboa de novo e comece unha nova historia onde diferentes administracións e os antepasados dos actuais veciños son auténticos protagonistas.

A comezos do século XIX, aínda que xa dende a primeira metade do XVII, a Illa de Ons estaba despoboad. Segundo podemos sacar do Catastro de Ensenada, había veciños en Ons que facían uso da Illa deixando nela os animais. Tamén parece ser, segundo podemos entresacar de varios documentos, que por estas datas pescadores da costa próxima, sobre todo da zona do Barbanza, achegábanse ata Ons na época de sementeira e cultivaban as súas baleiras terras e que durante as etapas de sementeira e na posterior colleita, chegaban a construír alí cabanas para gorecerse mentres duraban as faenas agrícolas.

No ano 1810, o que poderíamos chamar “cúpula militar”, Junta Provincial de Armamento y Defensa, decide realizar obras de salvagarda contra posibles irrupcións marítimas na Illa de Ons.

Puxéronse mans á obra e o primeiro era coñecer o valor das obras, que oscilaba entorn a 400.000 reais, e mirar logo o seu financiamento. Este complicouse, a situación do país por aqueles anos era moi difícil, polo que a realización das obras tornábase escura, pero a persoa que nomearan comisionada, don Salvador López Gil párroco de Sanxenxo, planeou unha idea que parecía idónea. Relata Salustiano Portela: **“...Dividir**

la parte cultivable de la isla en doscientas parcelas, valorando cada una en 2000 reales, y entregándolas a títulos de <<acciones de primera clase>>, a quienes las pretendiesen”. Nomearon un encargado e comezou a subscripción.

De novo xorden as preguntas: Cantos dos devanceiros dos actuais veciños mercaron esas accións? O documento que subscribirían pola venda desas accións. Tería algún tipo de cláusula?; Onde se atopará esa documentación? Por algún motivo alguén, posteriormente, puido facela desaparecer?... Máis preguntas poderíamos facernos, pero o certo é que moitas desas accións vendéronse, as obras continuaron e eses veciños asentáronse definitivamente na Illa. Volver a xurdir as preguntas: Esas terras que mercaron como accións, son as que ocuparon para construír as súas casas?; Os terreos que os seus fillos herdaron e que posteriormente dividiron para darlle aos seus respectivos fillos ao formar unha nova familia, son os que hoxe as diferentes administracións queren quitar aos descendentes de aqueles accionistas?... Cantas

Cultivos no Barrio de Pereiró. Illa de Ons

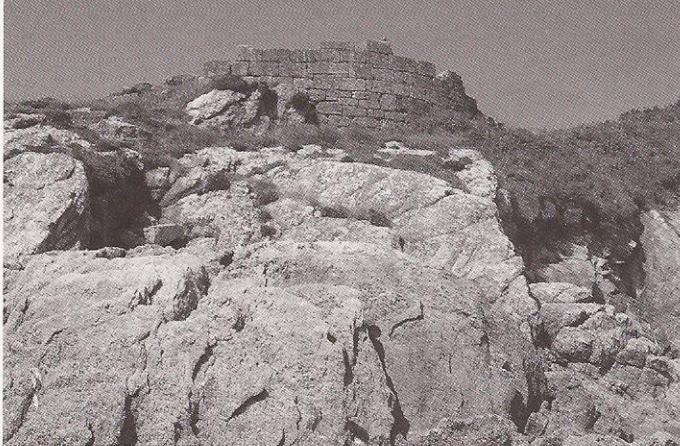
⁶Salustiano Portela Pazos “Apuntes para la historia de la Isla de Ons”. Páx. 50

preguntas sen resposta; A quen convén que isto non se investigue?...

Que houbo vendas de accións, témolo claro porque as obras comezaron e duraron, polo menos, dous anos aínda que non se chegaron a rematar na súa totalidade. Afirmo Salustiano Portela: **“...por motivos que non se aclaran, quizás por non haberse conseguido reunir todas las acciones que se requerían ... o porque tras años de penuria e inquietud hasta el 1813, las tropas napoleónicas fueran definitivamente expulsadas ... lo cierto es que el intento de fortificación no se terminó...”**

Ante o exposto temos que, moitos dos devanceiros dos veciños actuais, viñeron a Ons a traballar, é dicir, viñeron contratados como traballadores (non colonos); ofrecéronlles a merca de parcelas cultivables e, polo visto, mercaron, co que pasaron a ser posuidores duns terreos que, polo que imos a ver agora, os que, por aquelas datas, eran os “donos” (arcebispado-cabido e familia Montenegro) deron o seu visto e prace á operación da venda de parcelas cultivables en accións.

Restos da fortificación de Curro. Coñecido como o Castelo da Rueda.

COMEZOS DA FORTIFICACIÓN

Cando a “Junta de Defensa” ve aprobada a súa idea de parcelar parte da Illa e vendela en <accións>, mírase na necesidade de coñecer aos donos desta e saber a súa opinión. Salustiano Portela nárrao: **“... mas surgió la necesidad y deseo de saber y poner en claro a quien o quienes correspondían el dominio directo y también el útil de la isla, para ver la manera de afianzar la permanencia en ella...”**.

Chama a atención que neste punto da historia a administración daquela época (1810) puxérase en contacto co cabido catedralicio cando xa levaba como aforada á familia Montenegro dende 1562. Curioso é o xeito da redacción do documento que envían ao cabido: **“... tengo positivas noticias de que corresponde al Ymo. Cabildo de esa Santa Yglesia Catedral ... como dueño de dichas islas, tome a su cuidado la fortificación y población, o disponga la cesión de terreno en el modo**

y forma más conveniente y proporcionada a fin tan interesante, y que asegure en lo sucesivo la utilidad de los nuevos pobladores⁷...”.

O cabido contesta nos seguintes termos. **“... enterado el cabildo...ha determinado reconocer los papeles de su Archivo y por Privilegios y confirmaciones Reales resulta que la Ysla de Ons, en toda propiedad y señorío, corresponde al cabildo...”**. Posteriormente segue dicindo: **“...El cabildo en las actuales circunstancias no se halla en disposición de egecutar obras de fortificación y población ... por los excesivos dispendios y contribuciones sufrido ... pero considerando la utilidad de este establecimiento ... a la defensa de la Patria, accede gustoso en permitir a las personas que lo soliciten y contribuyan a un fin de tanta importancia, con la precisa obligación de que los nuevos pobladores reconozcan el Señorío de ella con un moderado canon...”**.

Con estes datos podemos arriscarnos a sacar a conclusión de que o goberno recoñecía a propiedade do cabido ou arcebispado, e que este aproba a cesión de terreos da Illa a particulares (antepasados dos actuais veciños) e só pide a cambio o pago dun pequeno canon.

Parece ser que tamén neses anos a familia Montenegro se presenta ante a “Junta de Defensa” como propietaria da Illa mostrando toda a documentación da que dispoñían, aínda que non deberon facerlles moito caso xa que, a “Junta” seguiu dirixíndose ao cabido ao que instaba a que: **“... formalizase o foro cun moderado canon ... y haber juntado diversas acciones ... y los que desean ser accionistas no se determinan a realizarlo, por no haberse formalizado el Foro, temiendo que luego se les cargue un canon excesivo ... No es posible concluir, añade la empresa sin más accionistas, y por los mismo es preciso remover obstáculos que impidan adquirirlos ... por cuya razón la Comisión espera que V.S.Y. se sirva fixar un canon moderado ... según que V.S.Y. tiene ofrecido ...”**.

O cabido contestou, despois de realizada unha visita á Illa, dicindo: **“... permisión de cultivo a los accionistas que quisiesen establecerse en ellas ... que los subscriptores reconozcan el Dominio del Cabildo con el moderado canon de medio real por acción y paguen el laudemio señalado por la ley, y que el Comisionado anombre de todos los subscriptores concorra a otorgar la correspondiente escritura...”**

A PARTIRES DE 1813

Nestes intres e segundo a documentación que expuxemos, (sobre a que loxicamente habería que facer unha máis profunda investigación), sabemos que:

⁷ Salustiano Portela. “Apuntes para la historia...”. páx. 52

- A Illa de Ons foi doada á Igrexa de Santiago no ano 899 e ratificada en anos posteriores.

- Que, por algunha rara acción, estivo dirixida por mans particulares entre 1520 e 1562.

- No ano 1562 realízase unha concordia na que, os que a explotaban de xeito irregular, recoñecen que pertence ao Arcebispado.

- Que nese mesmo ano é aforada á Familia Montenegro tendo que cumprir unhas cláusulas.

- Que a finais do século XVII e ata principios do XIX, a Illa atopábase baleira.

- No ano 1810 xorde a necesidade de levar obras de fortificación en Ons e o goberno, daquela, diríxese ao cabido e non aos aforados.

- Por necesidade de financiamento, o goberno, decide dividir parte da Illa en parcelas (accións de primeira clase) para que sexan vendidas entre os que se queren asentar na Illa e que viñeran a traballar nas obras de defensa.

- O cabido ou arcebispado, permite dita parcelación poñendo como condición que se recoñeza o dominio do Cabido co pago dun canon de medio real por acción.

- Esixe que se lle outorgue aos subscritores desas accións unha escritura.

Temos, que houbo unha merca de accións entre as persoas que viñeran a traballar e, sabemos, que un dos que posuía máis accións era o que, segundo Salustiano Portela, puido ser o encargado das obras: “... **Pero en Ons continuó un personaje llamado don Francisco Genaro**

Ángel, que sospechamos había sido como el director de las obras ... y en las cuales y en otras posteriores invirtió, al decir de sus testamentarios en un alegado de 1834, unos cincuenta mil reales...”

Chegado este punto xorden grandes néboas e, o que podemos considerar, graves irregularidades. Temos uns veciños que adquiriron <accións> e que viven na Illa, temporal ou asiduamente, contratados para as obras de fortificación, traballando as súas terras e construíndo nelas as súas primitivas vivendas; hai outras persoas que traballan nas obras pero que, por medo ao canon que lle pode impoñer o cabido ou por falta de cartos, non adquiriron <accións>, pero viven nas casetas – barracóns que se fixeron ao carón do peirao para os obreiros; e, Francisco Genaro Ángel, persoa que

estamos a considerar como o xefe de obras que, segundo os seus testamentarios, mercara 27 <accións> e que tamén, parece ser, actuaba de administrador da “Junta Provincial de Armamento”.

Como vimos anteriormente, Salustiano Portela relataba que as obras non se chegaran a rematar na súa totalidade, ben porque non se conseguiron os cartos necesarios ou porque xa deixaran de ser un problema as tropas napoleónicas que por vía marítima poderían entrar na costa pontevedresa, pero, tamén segue relatando sobre o administrador: “ **... sigue el don Francisco comportándose cual si fuera el dueño y señor de aquélla, admitiendo vecinos de las parroquias de la costa cercana ... que allí acudieron a roturar el terreno conveniente y aprovecharse del cultivo, mediante el pago de un canon de arriendo, convenido con él, y por él cobrado, sin protestas ni reclamaciones, que sepamos ...**” .

Primeiros puntos escuros que aparecen despois de que a “Junta Provincial de Armamento e Defensa” deixa a fortificación de Ons:

1º.- Supoñemos a uns propietarios que mercaron as <accións> non sabemos quen nin en que cantidade. Tampouco coñecemos se, despois de deixarse as obras, estes seguiron pagando o imposto de un real por <acción> que impuxera o cabido. Non quedou claro quen cobraba dito canon, se a igrexa, a “Junta” ou o administrador.

Si sabemos, polo que podemos entresacar da documentación exposta, que eses antepasados dos actuais veciños traballaban nas obras e, aínda que posuían as súas terras que aproveitaban agricolamente, desprazábanse a terra cada certo tempo, aínda que pouco a pouco foron instalándose na Illa de xeito definitivo e

construíndo as súas casas nos terreos que adquiriran coas <accións>.

2º.- Segundo a alegación presentada polos testamentarios de don Francisco, este posuía 27 <accións>. O que non queda claro, e aí poden existir irregularidades, é si, cando seguiu comportándose como se fora o dono e admitindo máis persoas para traballar as terras de Ons, como relata Salustiano Portela⁸, as terras que ofrecía eran as súas (algunhas das 27 <accións>, o que poderíamos ver como “legal” ou, as que ofertaba, eran outras terras illáns que se atopaban sen adxudicar e que non foran adquiridas como <accións> nin por el, nin por outras persoas, o que si sería unha ilegalidade.

⁸ Salustiano Portela Pazos. “Apuntes para a Historia da Illa de Ons”. Páx 56

Cultivos na zona de Curro. Enriba da praia de Area dos Cans. Ons

Isto, que non está claro, puido motivar que a mediados do ano 1833 persoas que chegaran á Illa pedisen ao cabido o arrendo ou en foro a Illa de Ons, cousa que debeu confundir ao cabido que de novo, en sesión capitular acordou: **“... que a Corporación catedralicia debía realizar algunos actos que acreditasen el pleno dominio sobre la isla; pero que no estimaba conveniente demandar ni proceder contra los que se habían <intrusado en ella>...”**, polo que o arrendamento que solicitaban varios veciños non se levou a cabo.

De novo xorden as dúbidas e as preguntas emerxen: Quen eran os señores, don Lorenzo Mª Fraga e Sr. Mascato, que solicitaron dito arrendo? ¿Eran veciños que xa tiñan propiedades <accións> ou eran dos novos vidos da segunda colecta feita por Francisco Genaro Ángel? ...

As dúbidas seguen xurdindo cando uns meses despois algúns dos que traballaban as terras illáns acudiron a S.M. solicitando que: **“... se les mantenga en el goce de las tierras que roturaban a sus espensas... pagando a la Hacienda el canon que se les señale ...”**.

De novo as preguntas: Quen son eses veciños que se dirixen a S.M. pedindo permiso e canon? Como chegaron a instalarse na Illa e sucar as terras?...

Segue a incerteza, pois se foran os veciños donos de <accións> é que non pagaron o canon que lle impuxera o cabido, poderían ter caído nalgún quebrantamento do acordado no intre da merca. Pode ser que, eses cultivadores, sabedores de que os testamentarios de don Francisco cometeran algunha irregularidade á hora de admitir máis veciños e cobros de arrendo non tendo dereito a elo, se dirixiran ao cabido como verdadeiro dono da Illa. ...

O certo é que, a partires deste intre comeza unha serie de litixios, preitos, querelas,..., pola propiedade da Illa de Ons entre o cabido e igrexa de Santiago contra os testamentarios de Francisco Genaro Ángel e, case á vez, contra Joaquina Montenegro Ponte casada con don Javier Martínez Enríquez (Marqués de Valladares).

A situación rematou, con non moi clara documentación, co abandono dos testamentarios de Francisco Genaro que non deberían ter moi definida a súa situación legal e “a favor” do Marques de Valladares segundo entresacamos do que narra Salustiano Portela⁹: **“... a ley de 7 de marzo de**

1836 por la cual se declaran en venta todos los bienes raíces, de cualquier clase, que hubiesen pertenecido a comunidades y corporaciones religiosas ... y la del 1 de junio del mismo año ... por la cual todas las propiedades del Clero secular y regular, catedral, colegial y parroquial se declaran bienes nacionales ...”. Ante tal situación xa non interesaba ao Cabido catedralicio defender, como propios da igrexa, bens que quedaban declarados do Estado.

Seguimos nun mar de dúbidas. O Marqués de Valladares, se verdadeiramente tivera clara a situación, non tería que acudir, como así fixo, a varios cultivadores da Illa (supoñemos que descontentos por algún motivo) para que: **“... suscribiesen una escritura, autorizada por el escribano de Pontevedra don José Casimiro de Santos, el 13 de marzo de 1835, en la que hacían constar que de un tiempo a esta parte pasaron a las islas de Ons y empezaron a roturar terrenos ... sin saber cuyo fuese el verdadero dueño ... pero al saber que el dominio corresponde a la familia Montenegro ... reconocen a estos señores, hijos y subcesores como dueños de las expresadas tierra ...”**. O Marques só tería que presentar o foro outorgado aos seus antepasados, documentación conforme fixo pago do canon imposto polo arcebispado e que cumpriu con todas as cláusulas que contiña, é de supoñer que iso sería suficiente para, ante a autoridade xudicial que fora, dar conta do aforamento ao seu favor.

Non debería estar a cousa moi clara cando, explica Salustiano Portela: **“... y por más que el alegado derecho de doña Joaquina Montenegro sobre la isla no se presentaba muy claro, ya que, aun pasando por alto que el aforamiento perpetuo otorgado ... a don Antonio Sarmiento Montenegro adolecía, a juicio de la Corporación capitular, de vicio de origen, admitido que a ella correspondiese el dominio de propiedad sobre Ons, quedaba latente el hecho de que ninguno de los sucesores de D. Antonio Sarmiento había satisfecho el canon anual impuesto y aceptado en el contrato de aforo...”**.

Polo exposto, o Marqués de Valladares tivo que buscar apoio en veciños, que ademais admiten na súa alegación que: <non saber quen era o dono>.

Xorden as preguntas: Que lle prometería ou ofrecería a cambio o Marqués a estes veciños, que polo que din non eran <accionistas>, para que declararan ao seu favor?

⁹Idem. Páxs 62 - 65

Hemicar, S.L.

Pintura al horno
Bancada de Carrocería

TALLERES

HEMICAR, S.L.

CHAPA - PINTURA - MECÁNICA

Avda. Médico Ballina, 5
LÉREZ -PONTEVEDRA

Teléf.: 986 870 045
Móvil: 689 300 438
Particular: 986 852 525

Poderíamos considerar ao Marqués un dos primeiros caciques galegos? Xa tería en mentes o Marqués o aluguer do que despois se converteu nunha fábrica de salga e prometía montes e moreas aos veciños se declaraban ao seu favor? ... Outro mundo de incógnitas.

SÉCULO XX

E, sen ter aínda nada claro, entramos no século XX, do que imos a ver, e moi por riba, só os seus primeiros anos nesta primeira entrega, xa que, a propiedade da Illa de Ons actual depende de todos estes datos expostos e pode influír moitísimo no que pasou a partires de 1919.

Temos, de novo, que facer unha pequena recapitulación:

- É manifesto, segundo o exposto, a doazón á igrexa, a ocupación irregular no século XV, a concordia e posterior aforamento a favor da familia Montenegro tendo que cumprir uns requisitos no século XVI.

- Tamén é certo, segundo a documentación presentada, a fortificación, a división e compra de parcelas por medio das <accións de primeira clase>, que o goberno segue afirmando á igrexa como dona da Illa e que xorden unha serie de preitos pola posesión entre particulares (testamentarios de Francisco Genaro), familia Montenegro e a Igrexa a finais do século XIX.

- Pola documentación consultada por Salustiano Portela podemos manifestar, sen risco a equivocarnos, que os testamentarios non tiñan moi legal a súa documentación e abandonaron a loita pola propiedade. Que o Marqués de Valladares tampouco, debido a que, segundo parece, a súa ascendencia non tiña satisfeito o canon que o arcebispado lle impuxera no aforamento.

- Tendo a Igrexa todo ao seu favor, ten que abandonar a loita por mor das novas leis desamortizadoras.

Comeza o século XX con estes datos, ben documentados, aínda que non estudados en profundidade.

O marqués de Valladares ve o ceo aberto, á igrexa non lle convén loitar e non sigue cos preitos, pero, ¿Existe algún documento que certifique que a Igrexa, a pesares de que a familia Montenegro non cumprira coas cláusulas do foro, deixa a propiedade ao Marqués? De non existir dito documento e se tampouco os hai conforme cumpriran co estipulado no foro Como pode ocorrer legalmente o que acontece posteriormente?

A Illa pasa por herdanza no 1893 a don Fernando Quiñones de León, este iniciou un expediente posesorio: **"... sin alegación de otro título de pertenencia, fue favorablemente resuelto..."**.

Nova cacicada? Persoas influentes, daquela, que ao non haber reclamacións algunha, quen o ía facer, e quizais contando con algún funcionario agradecido, logran títulos ao seu favor. O caso é que á morte de Fernando Quiñones, sen sucesores directos: **"... quedaron dueños de la isla, a partes iguales, su padre Fernando Quiñones, conde de Mochales, y su esposa Mariana Whyte, quienes inscribieron, a su vez, la isla a sus nombres, a título de herederos, en el Registro de la Propiedad..."**. Como conseguiron ese título? Que documentación presentaron?

Estes, o 3 de febreiro de 1919, venden as súas participacións na Illa a don Manuel Riobó Guimeráns e a don Marcial Bernadal, veciño de Ons. Despois de certas desavinzas entre eles, queda como único dono o Sr. Riobó que concertou sobre ela varias hipotecas e creou unha Sociedade Mercantil xunto ao seu fillo Didio Riobó volvendo de novo a concertar outra hipoteca co Banco Hipotecario sobre esa Sociedade...

CONCLUSIÓN DESTA PRIMEIRA ENTREGA

Á vista de todo o exposto, podo atreverme a sacar como conclusión:

Se cando a Igrexa, a finais do século XIX, non cedeu por medio de documento ao Marqués de Valladares a posesión da Illa. Se o Estado, debido ás leis desamortizadoras, no deu ao Marqués ningún título de pertenza. Se a familia Montenegro non pode alegar, con documentación, que cumpriu cos requisitos esixidos no foro do século XVI. Se o expediente posesorio que outorgaron a favor de don Fernando Quiñones de León non ten a documentación clara a favor deste para poderse realizar. Se para ese expediente a favor, alegaron, como sucesores da familia Montenegro, o seguir co foro, habería que ter en conta dúas cláusulas ben claras deste: *Non se podía vender nin hipotecar.* ... Todo o acontecido posteriormente, como a inscrición no Rexistro da Propiedade da Illa de Ons a favor de Fernando Quiñones e Marina Whyte, **é totalmente ilegal.**

Se esta ilegalidade se pode demostrar, o único dono da Illa de Ons é o **ARCEBISPADO** e os **DESCENDENTES** dos **VECÍÑOS** que mercaron as <accións de primeira clase>, xa que, segundo a documentación existente e consultada por Salustiano Portela Pazos, compraron co visto e prace da propia Igrexa, como única dona daquela, e fixérono de boa fe.

Restos da fábrica de Salga. Ons 1960